

FONTES
IURIS GERMANICI ANTIQUI

IN USUM SCHOLARUM

EX

MONUMENTIS GERMANIAE HISTORICIS

SEPARATIM EDITI.

HINCMARUS DE ORDINE PALATII.

HANNOVERAE ET LIPSIAE.
IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI

1894.

FONTES
IURIS GERMANICI ANTIQUI

IN USUM SCHOLARUM

EX

MONUMENTIS GERMANIAE HISTORICIS

SEPARATIM EDITI.

HINCMARUS DE ORDINE PALATII.

HANNOVERAE ET LIPSIAE.
IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI

1894.

HINC MARUS
DE ORDINE PALATII

EDIDIT

VICTOR KRAUSE.

HANNOVERAE ET LIPSIAE.
IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI

1894.

- Hincmari epistola, quae De ordine palatii inscribitur*, ^{LL. Cap. II, p. 517.}
nobis tradita est in editione principi Iohannis Busaei, *Hincmari Rhemensis archiepiscopi . . . epistolae* (Mogunt. 1602), p. 16 sqq., qui 'ex ms. membranaceo cod. bibliothecae et cathedralis ecclesiae
5 *Spirensis*' imprimendam curavit. Quae editio, codice *Spirensi* hodie non iam exstante neque alio invento, a posterioribus editoribus repetita est, scilicet: 1) a Duchesnio, *Recueil des historiens de France* (Paris. 1636), II, p. 487 sqq.; 2) a Sirmondo, *Hincmari Opera* (Paris. 1645), II, p. 201 sqq.; 3) a
10 Drümel, *Geschichtsmässige Abhandlungen von dem Gross-Seneschall und Erz-Seneschall des Fränkischen und Teutschen Reiches etc.* (Nürnberg 1731), p. 63 sqq.; novissime denique 4) a Mauritio Prou, *Hincmar De ordine palatii* (*Bibliothèque de l'école des hautes études*, fasc. 85, Paris. 1885), qui textum
15 notis amplissimis adornavit et versionem gallo-francam adiecit. Reliqui: Bouquet, *Recueil des historiens des Gaules IX*, p. 263 sqq.; Walter, *Corpus iuris Germanici III*, p. 761 sqq.; Migne, *Patrologiae cursus Latin. CXXV*, col. 993 sqq., ex Sirmondo, e contra Gengler, *Germanische Rechtsdenkmäler*
20 p. 692 sqq., qui c. 1. 6—8. 12—23. 29. notis perlustravit, ex Walter textum sumpserunt. Nos quidem editionem principem, orthographia non mutata, sed locis tantum depravatis correctis, repetimus.

- Scripta vero est epistola a. 882, post diem 9. m. Septembris.
25 Nam cum in c. 11. 37. concilii apud S. Macram a. 881. celebrati et in c. 37. 'Hludowici regis nuper defuncti', qui obiit a. 882, die 5. m. Augusti, mentio fiat, 'iste iuvenis et modernus rex', ad cuius institutionem, secundum c. 1, litterae destinatae erant, Karolomannus est, qui a. 882, die 9. m. Sept. rex Franciae

*est creatus*¹. *Direxit Hincmarus hunc libellum non, ut dicitur in rubrica codicis et apud Flodoardum*², *ad episcopos et ad regem Karolomannum, sed ad 'bonos et sapientes viros': ad institutionem . . . regis et ad reerectionem honoris et pacis ecclesiae ac regni (cap. 1).*

5

*Quo in opere componendo Hincmarus Adalhardi abbatis*³ *libellum De ordine palatii, qui nunc desideratur, adhibuit. Cuius libelli textum ex parte in capp. 13—36. repetitum esse efficitur ex ratione dicendi, quae admodum discrepat ab oratione reli-*
quorum capitum aliorumque Hincmari operum. Tamen Hinc- 10
marus libellum Adalhardi non ad verbum exscripsit, sed verbis
aliis deletis, aliis adiectis sua sponte retractavit; cfr. Brunner,
RG. II, p. 96; Prou l. c. p. XVIII.

Dabam Berolini die 28. m. Mart. a. MDCCCXCIV.

VICTOR KRAUSE. 15

1) *Cfr. Karolomanni Conv. Carisiae. 882, Cap. II, p. 369 sq.; Schrörs, Hinkmar v. Reims p. 440.* 2) *Flodoardi Hist. eccl. Rem. III, c. 19, SS. XIII, p. 511: Item ad regem Karlomannum adolescentem et ad episcopos admonitionem de disponendo regali ministerio per capitula.*
 3) *Cfr. infra c. 12.*

20

Admonitio Hincmari Remorum archiepiscopi p. 518.
ad episcopos et ad regem Karolomannum
per capitula^a.

Hincmarus episcopus ac plebis Dei famulus.

5 Cap. 1. Pro aetatis et sacri ordinis antiquitate poste-
riores tempore, boni et sapientes viri, rogatis exiguitatem
meam, ut, qui negotiis ecclesiasticis et palatinis, quando in
amplitudine et unitate regni prospere agebantur, interfui et
consilia doctrinamque illorum, qui sanctam ecclesiam in
10 sanctitate et iustitia rexerunt, sed et eorum, qui soliditatem
regni tempore superiore prosperius disposuerunt, audiui,
quorum magisterio traditionem maiorum suorum didici, post
obitum etiam domni Hludowici imperatoris¹ in eorum ob-
sequio, qui pro filiorum eius, tunc temporis regum nostrorum,
15 concordia sategerunt, pro modulo meo frequentibus itineribus,
verbis et scriptis laboravi, ad institutionem istius iuvenis
et moderni regis nostri et ad reerectionem honoris et pacis
ecclesiae ac regni ordinem ecclesiasticum et dispositionem
domus regiae in sacro palatio, sicut audiui et vidi, demonstrem;
20 quatenus in novitate sua ea doctrina imbuatur, ut in regimine
regni Deo placere et in hoc saeculo feliciter regnare et de
praesenti regno ad aeternum valeat pervenire. Experimento
quippe cognoscimus, quia vas novum, quo prius sapore et
odore imbutum fuerit, illud in posterum diu retinebit, sicut
25 et quidam sapiens dicit:

‘Quo² semel est imbuta recens servabit odorem
Testa diu.’

Et legimus³, quomodo Alexander in pueritia sua habuit
baiulum nomine Leonidem, citatis moribus et incomposito
30 incessu notabilem, quae puer, quasi lac adulterinum sugens,
ab eo sumpsit. Unde in adulta aetate sapiens et rex fortis
se ipsum reprehendebat et vitare volebat, sed, ut legitur,
cum omnia regna vicerit, in hoc se ipsum vincere non potuit.

Cap. 2. Intellegat igitur dominus rex, ad quod officium
35 est proventus, et obaudiat commonitionem atque commi-

a) Rubr.: De ordine palatii adiecit Sirm. Cfr. supra p. 6, not. 2.

1) Hludowici Pii.

2) Horatii Epist. lib. I, ep. 2, v. 69.

3) Quintilianus, De institut. orator. I, c. 1, 9.

nationem regum regis dicentis ei cum aliis regibus: 'Et⁴ nunc reges', inquit, 'intellegite: erudimini, qui iudicatis terram. Servite Domino in timore et exultate ei cum tremore. Apprehendite disciplinam ne, quando irascatur Dominus, et pereatis de via iusta'; sicut multos hanc commonitionem et comminationem neglegentes perisse legimus, audivimus, et etiam nostro tempore scimus⁵. Obaudiat etiam sanctam scripturam sibi praecipientem: 'Diligite⁶ iustitiam, qui iudicatis terram. Sentite de Domino in bonitate, et in simplicitate cordis quaerite illum; quia in malivolam animam non introibit sapientia nec habitabit in corpore subdito peccatis.'⁷

Cap. 3. Ego autem et pro imposito ministerio et pro bona et rationabili vestra iussione aggrediar exequi, quod rogatis, non meo sensu neque verbis meis, sed, ut praemisi⁷, maiorum traditione attendens dicentem Dominum ad prophetam: 'Tu⁸ autem audiens nuntiabis eis ex me'. 'Ex me', inquit, et non ex te, quia, sicut ipse dicit, 'qui a semetipso loquitur, gloriam propriam quaerit.' Sancta scriptura in omni ordine et professione unicuique administratori praecipit, ut intellegat cuncta, quae ait; quoniam, si intellegit, administratio quam gerit, unde exordium caepit, sollicitius satagit, ut de administrationis talento sibi credito rationem redditurus⁹.
* p. 519. 'Omnes¹⁰ enim *astabimus ante tribunal Christi, ut¹¹ referat unusquisque, quae per corpus gessit, sive bonum, sive malum.' Non audiat a iusto iudice, quod Dominus in evangelio servo malo et pigro responsurum se fatetur, sed audire mereatur: 'Euge¹²! serve bone et fidelis; quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam; intra in gaudium domini tui.'

Cap. 4. Legimus¹³ in sancta scriptura veteris testamenti, quia David rex simul et propheta praefigurans dominum nostrum Iesum Christum, qui solus rex simul et sacerdos fieri potuit, duos in sacerdotibus ordines constituit, in summis videlicet pontificibus et in minoris ordinis sacerdotibus, qui nunc presbyteratus funguntur officio; ea videlicet provisione, ut, dum quilibet pontificum vita decederet, quicumque sacerdotum optimus putaretur, ei in pontificatum succederet. Et in novo testamento dominus noster Iesus Christus de multitudine discipulorum suorum, sicut in evangelio legimus, 'duodecim¹⁴ elegit, quos et apostolos nominavit.' Horum in ecclesia locum tenent episcopi, sicut sacra

4) *Psalm. 2, 10 sqq.* 5) *Sc. Hlotharium II. et Hludowicum III;*
cfr. *Prou l. c. p. 6, not. 5.* 6) *Sap. 1, 1. 4.* 7) *Supra p. 7, lin. 12.*
8) *Ezech. 8, 17.* 9) *Cfr. Matth. 14 sqq.* 10) *Rom. 14, 10.*
11) *2. Corinth. 5, 10.* 12) *Matth. 25, 21.* 13) *Cfr. 1. Paralip. 23—26.*
14) *Luc. 6, 13.*

scriptura¹⁵ et catholici doctores¹⁶ ostendunt. 'Designavit¹⁷ etiam et alios LXXII', qui sub duodecim apostolis figuram presbyterorum, id est secundi ordinis sacerdotum, prae-monstraverunt; ut decedentibus episcopis de his secundi et
 5 inferioris ordinis sacerdotibus secundum sacros canones¹⁸ spiritu Dei conditos et totius mundi reverentia consecratos ad summi sacerdotii apicem loco decessorum episcoporum provehantur, sicut sacra scriptura actuum apostolorum patenter ostendit dicente Petro ad confratres suos, quando Iudas,
 10 'qui¹⁹ connumeratus fuerat in ordine apostolorum et sortitus sortem ministerii apostolatus', abiit in locum suum: 'Oportet¹⁹', inquit, 'ex his viris, qui nobiscum congregati sunt in omni tempore, quo intravit et exivit inter nos dominus Iesus, testem resurrectionis eius nobiscum fieri unum
 15 ex istis.' Et venit electio divina super 'Mathiam²⁰, qui annumeratus est cum undecim apostolis.'

Cap. 5. Et²¹ in sacra regum historia legimus²², quia principes sacerdotum, quando sacra unctione reges in regnum sacrabant, coronam significantem victoriam ponentes
 20 super capita eorum legem in manum eius dabant, ut scirent, qualiter²³ se ipsos regere et pravos corrigere et bonos in viam rectam deberent dirigere. Unde, sicut beatus papa Gelasius ad Anastasium imperatorem ex sacris scripturis demonstrat²⁴ et in his, quae nuper apud martyrium Sanctae
 25 Macrae in synodo gesta sunt²¹, continetur, 'duo²⁴ sunt, quibus principaliter' unacum specialiter cuiusque curae subiectis 'mundus hic regitur: auctoritas sacra pontificum et regalis potestas'; in quibus personis, sicut ordinum sunt
 30 divisa vocabula, ita sunt et divisa in unoquoque ordine ac professione ordinationum officia. Diligenter igitur quisque debet in ordine et professione sua, quo nomine censetur, attendere et magnopere providere, ne a nomine discordet officio. 'Primum²⁵ namque', ut beatus Cyprianus dicit, 'ab
 35 episcopo, quid sui nominis dignitas teneat, inquiratur: quoniam episcopus, cum Graecum nomen sit, speculator interpretatur. Quare vero speculator ponitur, et quid a speculatore requiratur, Dominus ipse denudat, cum sub Ezechielis prophetae

15) Cfr. *Matth.* 10, 2sq.; *Luc.* 6, 13 sqq. 16) Cfr. ex. gr. *Pseudo-Anacleti* c. 28, *Decretal. Pseudo-Isidor.* ed. Hinschius p. 82; *Augustini*
 40 *Enarrat. in psalmos XLIV*, c. 32, *Opera* ed. Bened. IV, col. 398; *Proul.* c. p. 10, not. 4. 17) *Luc.* 10, 1. 18) Cfr. *Conc. Sardic.* c. 13, *Mansi III*, col. 27. 19) *Act. apost.* 1, 17. 21. 22. 20) *Ibid.* 1, 26.
 21) Cfr. *Synod. ap. S. Macram* 881, c. 1, *Mansi XVII*, col. 538 sq. 22) Cfr. 2. *Paralip.* 23, 11; *Deuter.* 17, 18. 23) Cfr. *Synod. Carisiac.* 858,
 45 *Cap. II*, p. 431, c. 5. 24) *Cap. II*, p. 29, not. 20. 25) *Cyprianus, De XII abusion. saec.* c. 10, *Opera* ed. Hartel App., p. 168.

nationem regum regis dicentis ei cum aliis regibus: 'Et⁴ nunc reges', inquit, 'intellegite: erudimini, qui iudicatis terram. Servite Domino in timore et exultate ei cum tremore. Apprehendite disciplinam ne, quando irascatur Dominus, et pereatis de via iusta'; sicut multos hanc commonitionem et comminationem neglegentes perisse legimus, audivimus, et etiam nostro tempore scimus⁵. Obaudiat etiam sanctam scripturam sibi praecipientem: 'Diligite⁶ iustitiam, qui iudicatis terram. Sentite de Domino in bonitate, et in simplicitate cordis quaerite illum; quia in malivolam animam non introibit sapientia nec habitabit in corpore subdito peccatis.'⁷

Cap. 3. Ego autem et pro imposito ministerio et pro bona et rationabili vestra iussione aggrediar exequi, quod rogatis, non meo sensu neque verbis meis, sed, ut praemisi⁷, maiorum traditione attendens dicentem Dominum ad prophetam: 'Tu⁸ autem audiens nuntiabis eis ex me'. 'Ex me', inquit, et non ex te, quia, sicut ipse dicit, 'qui a semetipso loquitur, gloriam propriam quaerit.' Sancta scriptura in omni ordine et professione unicuique administratori praecipit, ut intellegat cuncta, quae ait; quoniam, si intellegit, administratio quam gerit, unde exordium caepit, sollicitius satagit, ut de administrationis talento sibi credito rationem redditurus⁹.
 * p. 519. 'Omnes¹⁰ enim *astabimus ante tribunal Christi, ut¹¹ referat unusquisque, quae per corpus gessit, sive bonum, sive malum.' Non audiat a iusto iudice, quod Dominus in evangelio servo malo et pigro responsurum se fatetur, sed audire mereatur: 'Euge¹²! serve bone et fidelis; quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam; intra in gaudium domini tui.'

Cap. 4. Legimus¹³ in sancta scriptura veteris testamenti, quia David rex simul et propheta praefigurans dominum nostrum Iesum Christum, qui solus rex simul et sacerdos fieri potuit, duos in sacerdotibus ordines constituit, in summis videlicet pontificibus et in minoris ordinis sacerdotibus, qui nunc presbyteratus funguntur officio; ea videlicet provisione, ut, dum quilibet pontificum vita decederet, quicumque sacerdotum optimus putaretur, ei in pontificatum succederet. Et in novo testamento dominus noster Iesus Christus de multitudine discipulorum suorum, sicut in evangelio legimus, 'duodecim¹⁴ elegit, quos et apostolos nominavit.' Horum in ecclesia locum tenent episcopi, sicut sacra

4) *Psalm. 2, 10 sqq.* 5) *Sc. Hlotharium II. et Hludowicum III;*
cfr. Prou l. c. p. 6, not. 5. 6) *Sap. 1, 1. 4.* 7) *Supra p. 7, lin. 12.*
 8) *Ezech. 8, 17.* 9) *Cfr. Matth. 14 sqq.* 10) *Rom. 14, 10.*
 11) *2. Corinth. 5, 10.* 12) *Matth. 25, 21.* 13) *Cfr. 1. Paralip. 23—26.*
 14) *Luc. 6, 13.*

scriptura¹⁵ et catholici doctores¹⁶ ostendunt. 'Designavit¹⁷ etiam et alios LXXII', qui sub duodecim apostolis figuram presbyterorum, id est secundi ordinis sacerdotum, prae-monstraverunt; ut decedentibus episcopis de his secundi et
 5 inferioris ordinis sacerdotibus secundum sacros canones¹⁸ spiritu Dei conditos et totius mundi reverentia consecratos ad summi sacerdotii apicem loco decessorum episcoporum provehantur, sicut sacra scriptura actuum apostolorum patenter ostendit dicente Petro ad confratres suos, quando Iudas,
 10 'qui¹⁹ connumeratus fuerat in ordine apostolorum et sortitus sortem ministerii apostolatus', abiit in locum suum: 'Oportet¹⁹', inquit, 'ex his viris, qui nobiscum congregati sunt in omni tempore, quo intravit et exivit inter nos dominus Iesus, testem resurrectionis eius nobiscum fieri unum
 15 ex istis.' Et venit electio divina super 'Mathiam²⁰, qui annumeratus est cum undecim apostolis.'

Cap. 5. Et²¹ in sacra regum historia legimus²², quia principes sacerdotum, quando sacra unctione reges in regnum sacrabant, coronam significantem victoriam ponentes
 20 super capita eorum legem in manum eius dabant, ut scirent, qualiter²³ se ipsos regere et pravos corrigere et bonos in viam rectam deberent dirigere. Unde, sicut beatus papa Gelasius ad Anastasium imperatorem ex sacris scripturis demonstrat²⁴ et in his, quae nuper apud martyrium Sanctae
 25 Macrae in synodo gesta sunt²¹, continetur, 'duo²⁴ sunt, quibus principaliter' unacum specialiter cuiusque curae subiectis 'mundus hic regitur: auctoritas sacra pontificum et regalis potestas'; in quibus personis, sicut ordinum sunt divisa vocabula, ita sunt et divisa in unoquoque ordine ac
 30 professione ordinationum officia. Diligenter igitur quisque debet in ordine et professione sua, quo nomine censetur, attendere et magnopere providere, ne a nomine discordet officio. 'Primum²⁵ namque', ut beatus Cyprianus dicit, 'ab episcopo, quid sui nominis dignitas teneat, inquiratur: quoniam
 35 episcopus, cum Graecum nomen sit, speculator interpretatur. Quare vero speculator ponitur, et quid a speculatore requiratur, Dominus ipse denudat, cum sub Ezechielis prophetae

15) Cfr. Matth. 10, 2sq.; Luc. 6, 13 sqq. 16) Cfr. ex. gr. Pseudo-Anacleti c. 28, Decretal. Pseudo-Isidor. ed. Hinschius p. 82; Augustini
 40 Enarrat. in psalmos XLIV, c. 32, Opera ed. Bened. IV, col. 398; Proul. c. p. 10, not. 4. 17) Luc. 10, 1. 18) Cfr. Conc. Sardic. c. 13, Mansi III, col. 27. 19) Act. apost. 1, 17. 21. 22. 20) Ibid. 1, 26.
 21) Cfr. Synod. ap. S. Macram 881, c. 1, Mansi XVII, col. 538 sq. 22) Cfr. 2. Paralip. 23, 11; Deuter. 17, 18. 23) Cfr. Synod. Carisiac. 858,
 45 Cap. II, p. 431, c. 5. 24) Cap. II, p. 29, not. 20. 25) Cyprianus, De XII abusibus saec. c. 10, Opera ed. Hartel App., p. 168.

persona episcopo officii sui rationem denunciatur ita inquit: "Speculatorem²⁶ dedi te domui Israel". Speculatoris officium est, ut commissio sibi populo exemplo et verbo, qualiter vivere^{*} debeat, incessanter annuntiet; sicut de Christo, qui sequi se, id est imitari, praecipit²⁷, scriptum est: 'Quae²⁸ caepit Iesus facere et docere.' Et sic vitam ac mores sibi commissorum speculetur attendere et, postquam attenderit, sermone, si poterit, et actu corrigere et, si non poterit, iuxta evangelicam regulam²⁹ scelerum operarios debet declinare.

Cap. 6. Et rex 'in³⁰ semet ipso nominis sui dignitatem custodire debet: nomen enim regis intellectualiter hoc retinet, ut subiectis omnibus rectoris officium procuret. Sed qualiter alios corrigere poterit, qui proprios mores, ne iniqui sint, non corrigit? "Quoniam³¹ iustitia regis exaltatur solium" et veritate solidantur gubernacula populorum.' Quae vero sit iustitia regis idem beatus Cyprianus in nono abusionis gradu sufficientissime monstrat³².

Cap. 7. Habet quippe ordo sacerdotalis leges divinitus promulgatas, qualiter quisque ad culmen regiminis, videlicet episcopatus, venire debeat, atque ad hoc recte perveniens qualiter vivat, et bene vivens qualiter doceat, et recte docens infirmitatem suam quotidie quanta consideratione cognoscat, qualiter etiam ministros sibi subpositos regere debeat, quam pura etiam intentione sacros ecclesiasticos ordines dispensare et qua discretione ligare vel solvere subditos debeat. De quibus legibus in eisdem scriptum est ita: 'Nulli³³ sacerdoti suos liceat canones ignorare nec quicquam facere, quod patrum possit regulis obviare.' Quia non minus in sanctarum traditionum delinquitur sanctiones, quam in ipsius Domini iniuriam prosilitur. Quod tale est, quia, ut sacra monstrat auctoritas³⁴, cognata sunt schisma et haeresis, ac, si aliis verbis dicatur, non minus schismaticus delinquit, cum praevaricatione sanctarum regularum per contemptum se ab unitate sanctae ecclesiae, quae corpus Christi est, dividit, quam haereticus, qui de Deo, capite videlicet ipsius ecclesiae, male sentit.

Cap. 8. Et sicut dictum est de legibus ecclesiasticis, quod 'nulli³³ sacerdoti suos liceat canones ignorare nec

26) *Ezech.* 33, 7. 27) *Matth.* 16, 24. 28) *Act. apost.* 1, 1. 29) *Luc.* 13, 27: Discedite a me omnes operarii iniquitatis. 30) *Cyprianus l. c. c.* 9, p. 169. 31) *Proverb.* 16, 12. 32) *Cap. II*, p. 444, not. 36. 33) *Coelestini epist. ad episc. per Apuliam et Calabriam constit.* c. 1, *Mansi IV*, col. 469, *Jaffé, Reg. pontif. I², nr.* 371. 34) *Cfr. Hieronymi Commentar. in epist. ad Titum c. 3, Opera ed. Vallarsius VII*, p. 738; *Augustinus contra Cresconium II*, c. 7, *Opera IX*, col. 413.

quicquam facere, quod patrum possit regulis obviare', ita legibus sacris decretum est, ut 'leges³⁵ nescire nulli liceat aut quae sunt statuta contemnere'. Cum enim dicitur: 'Nulli liceat leges nescire vel quae sunt statuta contemnere', nulla
 5 persona in quocunque ordine mundano excipitur, quae hac sententia non constringatur. Habent³⁶ enim reges et reipublicae ministri leges, quibus in quacumque provincia degentes regere debent, habent capitula christianorum regum ac progenitorum suorum, quae generali consensu fidelium
 10 suorum tenere legaliter promulgaverunt. De quibus beatus Augustinus dicit, quia, 'licet³⁷ homines de his iudicent, cum eas instituunt, tamen, cum fuerint institutae atque firmatae, non licebit iudicibus de ipsis iudicare, sed secundum ipsas.'

Cap. 9. Multo minus autem regi vel cuilibet in quo-
 15 cunque ordine contra leges divinas licet agere per contemptum. Unde principi terrae magnopere providendum atque cavendum est, ne in his Deus offendatur, per quos religio christiana consistere debet et caeteri ab offensione salvari. Et ideo, qui res ecclesiasticas divino iudicio tuendas
 20 et defensandas suscepit, consensu eius, electione cleri ac plebis et approbatione episcoporum provinciae quisque ad ecclesiasticum regimen absque ulla venalitate *provehi debet,* p. 521.
 quia, sicut Dominus in evangelio dicit, 'qui³⁸ non intrat per ostium in ovile ovium, sed ascendit aliunde, ille fur est
 25 et latro'; ecclesiasticis regulis sine difficultate omnimodis debet favere, si non vult regem regum offendere. Et sicut episcopi ac rex providere debent, ut nullius rei intuitu eligatur episcopus, nisi Dei solius, id est non pro aliquo munere dationis nec pro aliquo obsequio humano vel propin-
 30 quitate consanguinitatis seu amicitia vel servitio temporali aut aliqua occasione, quae contraria esse possit veritati aut divinae auctoritati, ita rex custodire debet, sicut sanctus Augustinus demonstrat³⁹, ne⁴⁰ muneribus vel blanditiis cuiusquam scelerati pelliciatur et adulationibus decipiatur nec
 35 quibuscunque propinquitatis necessitudinibus coniunctis contra Deum sanctamque ecclesiam atque rempublicam perverse agentibus affectu carnali parcat⁴⁰, dicente Dei spiritu per David prophetam: 'Nonne⁴¹ eos, qui oderunt te, Deus, oderam,

35) *Interpret. ad Cod. Theod. I, 1, 2 (L. Rom. Visig. ed. Hänel*
 40 *p. 16).* 36) *Cfr. Hincmari epist. ad. episc. regni pro Karolomanno c. 15, Opera II, p. 224; Waitz VG. III², p. 620.* 37) *Augustinus, De vera religione c. 31, Opera I, col. 768.* 38) *Ioh. 10, 1.* 39) *Cfr. Augustinus, De civitate Dei V, c. 24, Opera VII, col. 141.* 40) *ne muneribus ... decipiatur et nec quibuscunque ... parcat ex Hincmari epistola de regis*
 45 *persona et regio ministerio ad Karolum Calvum directa c. 21. 29. sumpta sunt, Opera II, p. 19. 23.* 41) *Psalm. 138, 21. 22.*

et super inimicos tuos tabescebam? Perfecto odio oderam illos; inimici facti sunt mihi. Inimicos⁴² enim Dei perfecto odio odisse, est ad quod facti sunt diligere et quod faciunt increpare, mores pravorum premere, vitae prodesse.'

Cap. 10. Tales etiam comites et sub se iudices constituere debet, qui avaritiam oderint et iustitiam diligant et sub hac conditione suam administrationem peragant et sub se huiusmodi ministeriales substituant. Et quicumque in omni ordine et professione in dominatione constituuntur et domini appellantur, sicut sanctus Cyprianus in sexto abusiois gradu demonstrat, dominationis virtutem auctore et cooperatore Domino teneant; 'quia⁴³ nihil proficit dominandi habere potestatem, si dominus ipse non habeat et virtutis rigorem. Sed hic virtutis rigor non tam exteriori fortitudine, quae et^b ipsa saecularibus dominis necessaria est, indiget, quam animi interiori fortitudine, bonis moribus exerceri debet. Saepe enim dominandi per animi negligentiam perditur fortitudo. Tria ergo necessaria hos, qui dominantur, habere oportet, terrorem scilicet et ordinationem et amorem. Nisi enim ametur dominus pariter et metuatur, ordinatio minime constare illius potest. Per beneficia ergo et affabilitatem procuret, ut diligatur, et per iustas vindictas non propriae iniuriae, sed legis Dei studeat, ut metuatur. Propterea quoque, dum multi pendent in eo, ipse Deo adhaerere debet, qui illum in ducatum constituit, qui ad portanda multorum onera ipsum veluti fortiolem solidavit. Paxillus enim, nisi bene forte firmetur et alicui fortiori adhaereat, omne, quod in eo pendet, cito labitur, et ipse solutus a rigore suae firmitatis cum oneribus ad terram delabitur: sic et princeps, nisi suo conditori pertinaciter adhaeserit, et ipse et omne, quod continet, cito deperit'; et 'sciat⁴⁴, quod, sicut in principatu⁴⁵ hominum primus constitutus est, ita⁴⁶, quoscunque peccatores sub se in praesenti habuit, nisi se et illos correxerit, supra se modo implacabili in illa futura poena habebit.'

Cap. 11. In memoratis namque gestis apud martyrium Sanctae Macrae et de his, quae ad sanctae ecclesiae ac rectorum ipsius honorem et vigorem⁴⁷, et de his, quae ad

b) sic corr. *Sirm*; in *Bus*.

42) *Gregorii Lib. pastoral. III, c. 22, Opera ed. Bened. II, col. 69 sq.*; 40
cfr. *Synod. Mett. 859, c. 8, Cap. II, p. 444.* 43) *Cyprianus l. c. c. 6,*
p. 160. 44) *Ibid. c. 9, p. 167.* 45) in throno *Cyprian.* 46) sic
et in poenis, si iustitiam non fecerit, primatum habiturus est. Omnes
namque quoscunque *Cyprian.* 47) *Synod. ap. S. Macram 881, c. 3. 4,*
Mansi XVII, col. 540 sq. 45

regis et regni soliditatem atque curam pertinent⁴⁸, necnon et de domus *regiae dispositione⁴⁹ ex catholicorum^{c 50} secun- * p. 522. dum sanctarum scripturarum tramitem promulgationibus atque ex christianorum regum constitutionibus per capitula breviter
 5 ac salubriter, si teneantur et exequantur, collecta continentur. Verumtamen quia Samaritanus, verus videlicet custos humani generis, stabulario, id est pontificali ordini, cuius curae vulneratum quemque commiserat ad sanandum, dans duos denarios, vetus scilicet ac novum testamentum,
 10 dixit: 'Quod⁵¹ supererogaveris, ego, cum rediero, reddam tibi', eisdem gestis, velut ex supererogatione, quae praemissa sunt in hoc opusculo, et quae sequuntur, adicere studeo.

Cap. 12. Adalhardum⁵² senem⁵³ et sapientem domni Caroli magni imperatoris propinquum et monasterii Corbeiae
 15 abbatem, inter primos consiliarios primum, in adolescentia mea vidi⁵⁴. Cuius libellum De ordine palatii legi et scripsi, in quo inter caetera continetur duabus principaliter divisionibus totius regni statum constare anteposito semper et ubique omnipotentis Dei iudicio: primam videlicet divisionem
 20 esse dicens, qua assidue et indeficienter regis palatium regebatur et ordinabatur; alteram vero, qua totius regni status secundum suam qualitatem studiosissime providendo servabatur.

Cap. 13. In prima igitur dispositione regis palatium
 25 in ornamento totius palatii ita ordinatum erat. Anteposito ergo rege et regina cum nobilissima prole sua, tam in spiritalibus quam et in secularibus atque corporalibus rebus per hos ministros omni tempore gubernabatur: videlicet per apocrisiarium⁵⁵, id est responsalem negotiorum ecclesiasticorum;
 30 cuius ministerium⁵⁶ ex eo tempore sumpsit exordium, quando Constantinus magnus imperator christianus effectus propter amorem et honorem sanctorum apostolorum Petri et Pauli, quorum doctrina ac ministerio ad Christi gratiam baptismatis sacramenti pervenit, locum et sedem suam,
 35 urbem scilicet Romanam, papae Silvestro edicto privilegii

c) conciliorum emendare vult Prou; cfr. vero not. 50.

48) *Ibid.* c. 5. 6. 49) *Ibid.* c. 8. 50) *Ibid.* prolog.: quae a maioribus nostris secundum tramitem sacrarum scripturarum statuta fuere. 51) *Luc.* 10, 35. 52) Cfr. *Wattenbach, Deutschlands GQ. I*^o,
 40 p. 250 sqq.; *Simson, Ludwig d. Fr. I*, p. 19 sqq.; *Prou l. c.* p. 32, not. 1; p. 98. 53) Cfr. *Prou l. c.* p. 33, not. 2. 54) *Hincmarus direxit epistolam* Adalardo abbati de amicitia inter ipsos, et qualiter debet esse verus amicus, *Flodoardi Hist. eccl. Rem. III*, c. 24, SS. XIII, p. 535.
 45 55) Cfr. c. 16: quem nostrates capellanum vel palatii custodem appellant; c. 13—16. 19. 20. 32; *Waitz, VG. III*², p. 520 sq.; *Brunner, RG. II*, p. 116, not. 18. 56) Cfr. *Hinschius, KR. I*, p. 501 sqq.

tradidit⁵⁷ et sedem suam in civitate sua, quae antea Byzantium vocabatur, nominis sui civitatem ampliando aedificavit; et sic responsales tam Romanae sedis, quam et aliarum praecipuarum sedium in palatio pro ecclesiasticis negotiis excubabant.

Cap. 14. Aliquando per episcopos, aliquando vero per diaconos apostolica sedes hoc officio fungebatur. Quo officio beatus Gregorius in diaconi ordine functus fuit⁵⁸; et ex aliis praecipuis sedibus per diaconos id officium exequabatur, sicut sacri canones iubent⁵⁹. Et in his cisalpinis regionibus, postquam Hludowicus praedicatione beati Remigii ad Christum conversus et ab ipso cum tribus millibus Francorum in vigilia sancti paschae baptizatus extitit⁶⁰, per successiones regum sancti episcopi ex suis sedibus et tempore competenti palatium visitantes vicissim hanc administrationem disposuerunt. A tempore vero Pippini et Caroli interdum per presbyteros, interdum per episcopos, regia voluntate atque episcopali consensu per *diaconos vel presbyteros, magis quam per episcopos hoc officium executum extitit; quia episcopi continuas vigilias supra gregem suum debent assidue exemplo et verbo vigilare et non diutius secundum sacros canones⁶¹ a suis abesse parrochiis.

Cap. 15. Neque iuxta decreta ex sacris canonibus promulgata beati Gregorii⁶² praetoria, quae nunc regia et usitatius palatia nominantur, debent inutiliter observare, ne incurrant iudicium, ut contra placita canonum sibi in ordinatione sua tradita⁶³ facientes ipsi sibi^d honore privent ecclesiastico. Et, ut de licitis exempla ponamus⁶⁴ et de inlicite^e usurpatis non taceamus, tempore Pippini et Caroli hoc ministerium consensu episcoporum per Fulradum⁶⁵ presbyterum, tempore etiam Caroli per Engelramnum⁶⁶ et Hildiboldum⁶⁷ episcopos, tempore denique Hludowici per Hilduinum presbyterum⁶⁸ et post eum per Fulconem item

d) ita Bus.; se corr. Sirm.

e) ita corr. Sirm.; inclite Bus.

57) Cfr. *Constit. Constantini* c. 17, ed. Zeumer in *Berlin. Festgab. f. Gneist* p. 58. 58) Cfr. *Gregorii Dialog. III*, c. 32. 36, *Opera II*, col. 349. 357; *Vita Gregorii auctore Iohanne diacono I*, c. 26, *Opera Gregorii IV*, col. 31. 59) Cfr. *Conc. Sardic.* c. 9, *Mansi III*, col. 25 sq. 60) Cfr. *Gregorii Tur. Hist. Franc. II*, c. 31, *SS. rer. Merov. I*, p. 93; *Hincmari Vita s. Remigii* c. 4, *AA. SS. Boll. Oct. I*, p. 146 sq. 61) Cfr. *Conc. Sardic.* c. 11, *Mansi III*, col. 26. 62) Cfr. *Gregorii Lib. pastoral. II*, c. 7, *Opera II*, col. 24 sqq. 63) Cfr. *Hincmari opuscul. LV capitul. prolog.*, *Opera II*, p. 389. 64) Cfr. *Waitz, VG. III²*, p. 516 sqq.; *Simson, Karl d. Gr. II*, p. 540 sqq.; *idem, Ludwig d. Fr. II*, p. 232 sqq. 65) *Abbatem S. Dionysii*. 66) *Mettensem*. 67) *Coloniensem*. 68) *Abbatem S. Dionysii*.

presbyterum, deinde per Drogonem episcopum⁶⁹ extitit hoc ministerium executum.

Cap. 16. Apocrisarius autem, quem nostrates capellanus vel palatii custodem appellant, omnem clerum palatii sub cura et dispositione sua regebat⁷⁰. Cui sociabatur summus cancellarius⁷¹, qui a secretis olim appellabatur; erantque illi subiecti prudentes et intelligentes ac fideles viri, qui praecepta regia absque immoderata cupiditatis venalitate scriberent et secreta illis fideliter custodirent. Post eos vero sacrum palatium per hos ministros disponebatur: per camerarium videlicet⁷² et comitem palatii⁷³, senescalcum⁷⁴, buticularium, comitem stabuli, mansionarium, venatores⁷⁵ principales quatuor, falconarium unum.

Cap. 17. Et quamvis sub ipsis aut ex latere eorum alii ministeriales fuissent, et^f ostiarius⁷⁶, saccellarius⁷⁷, dispensator⁷⁷, scapoardus⁷⁷, vel quorumcunque ex eis iuniores aut decani⁷⁸ fuissent, vel etiam alii ex latere, sicut bersarii⁷⁹, veltrarii⁸⁰, beberarii⁸¹, vel si qui adhuc supererant: verumtamen, quamvis et ipsi singuli iuxta suam qualitatem ad hoc intenti essent, non tamen ad eos, sicut ad caeteros principaliter, ut subter insertum est, totius regni confaederatio [pertinebat^g, sed] in maioribus vel minoribus singulis quibusque quotidianis necessitatibus occurrentibus cum palatio conglutinabantur. Sed nec ipsi superiores omnes aequaliter propter ministeriorum diversitatem, qualitatem vel convenientiam prodesse poterant, cum tamen nullus se propter fidei^h servandam veritatem^h regis et regni, ut praedictum est, subtrahere potuisset vel etiam voluisset. De quorum personis vel ministeriis, quanquam plura sint, quae dicantur, haec tamen praecipue habebantur.

Cap. 18. Imprimis ut iuxta cuiuscunque ministerii qualitatem vel quantitatem minister nobili corde et corpore, constans, rationabilis, discretus et sobrius eligeretur; *sed nec *p. 524.

35 f) ita Bus.; ut corr. Duch. g) ita fortasse supplendum; consideratio in maior. vel. minor. [pertinebat], sed singuli quibusque emendare proposuit Gengler l. c. p. 696; confaederatio . . . conglutinabantur [pertinebat]. Sed Prou. h) fidem servandam voluntati coniecit Gengler l. c.

69) Mettensem. 70) Cfr. c. 19. 71) Cfr. Sickel, Urk.-Lehre p. 76 sqq.; Waitz l. c. III², p. 513 sqq., p. 524 sq.; Brunner l. c. II, p. 116 sq. 40 72) Cfr. c. 22. 73) Cfr. c. 21. 74) Cfr. c. 23. 75) Cfr. c. 24. 76) Cfr. Waitz l. c. III², p. 505 sq. 77) Erat minister vel iunior camerarii; cfr. Waitz l. c. p. 508; p. 502, not. 2. 78) Cfr. Walafridus, De exordiis et incrementis rer. ecclesiast. c. 32, Cap. p. 515. 79) Venatores, 'Schützen'; cfr. Diez, Etym. WB. d. rom. Spr. II c, s. v. berce 1; Du Cange 45 s. v. bersa. 80) 'Canibus veltricibus praefecti' Du Cange s. v. veltrarius. 81) 'Quibus castorum (Biber) cura et custodia incumbit' id. s. v. beberarii.

illa sollicitudo deerat, ut, si fieri potuisset, sicut hoc regnum Deo auctore ex pluribus regionibus constat, ex diversis etiam eisdem regionibus aut in primo aut in secundo aut etiam in quolibet loco idem ministri eligerentur⁸², qualiter familiaris quaeque regiones palatium adire possent, dum suae genealogiae vel regionis consortes in palatio locum tenere cognoscerent. 5

Cap. 19. His ita breviter de eligendis et constituendis ministris praedictis nunc ad eorundem ministrorum et ministrationum ordinem, qualiter currebant, veniendum est. 10 Nam quamvis praefati ministri unusquisque de suo ministerio non sub alio vel per alium, nisi per se ipsum solum regem, vel quantum ad reginam vel gloriosam prolem regis respiciebant, caput ponerent, non tamen omnes aequaliter de caeteris rebus vel caeterorum necessitatibus regem adibant, 15 sed mensura sua quisque contentus erat et, ubi vel ubi ratio poscebat, solatium alterius requirebat. E quibus praecipue duo, id est apocrisiarius⁸³, qui vocatur apud nos capellanus vel palatii custos, de omnibus negotiis ecclesiasticis vel ministris ecclesiae, et comes palatii⁸⁴ de omnibus saecularibus 20 causis vel iudiciis suscipiendi curam instanter habebant⁸⁵, ut nec ecclesiastici nec saeculares prius domnum regem absque eorum consultu inquietare necesse haberent, quousque illi praeviderent, si necessitas esset, ut causa ante regem merito venire deberet; si vero secreta esset causa, quam 25 prius congrueret regi, quam cuiquam alteri dicere, eundem dicendi locum eidem ipsi praepararent introducto prius rege, ut hoc iuxta modum personae vel honorabiliter vel patienter vel etiam misericorditer susciperet.

Cap. 20. Apocrisiarius quidem de omni ecclesiastica 30 religione vel ordine necnon etiam de canonicaⁱ vel monasticaⁱ altercatione, seu quaecunque palatium adibant pro ecclesiasticis necessitatibus, sollicitudinem haberet, et ea tantummodo de externis regem adirent, quae sine illo plenius 35 definiri non potuissent. Caeterum ut non solum de his, quae ad eos specialiter de omni ornamento vel officio ecclesiastico infra palatium agenda pertinebant, verum quoque et omnem consolationem spiritalem sive consilium totius palatii quicunque quaereret apud eum, ut necesse erat, fideliter inveniret, et qui non quaereret, et tamen ipse apud aliquem 40

i) ita Bus.; canonica vel monastica corr. Prou; supplendum videtur: religionis.

82) Cfr. Waitz l. c. III², p. 503 sq.; Brunner l. c. II, p. 102. 112.
83) Cfr. c. 13. 84) Cfr. c. 21. 85) Cfr. Walafridus l. c. c. 32, Cap. II, p. 515.

necessarium esse sentiret, iuxta personae qualitatem et a perverso sensu vel opere retrahere et ad viam salutis convertere studeret. Et caetera spiritualia, quaecunque palatio tam ab assidue conversantibus quamque et a supervenientibus sive secundum Deum, sive secundum seculum ut providerentur et praeviderentur erant necessaria, quae enumerare longum est, ad eius specialiter curam pertinebant; non ita, ut aliter ullus sive palatinus, sive externus superveniens sapientia et vera devotione per Dei gratiam illuminatus tale aliquid minime ageret, sed maxime consuetudo erat, ut aut cum eodem apocrisiario pariter, aut certe per eius consilium, quod erat agendum, ageret, ne forte quid minus utile aut indignum regi subriperet.

Cap. 21. Comitibus⁸⁶ autem palatii inter caetera paene innumerabilia in hoc maxime sollicitudo erat, ut omnes contentiones legales, quae alibi ortae propter aequitatis iudicium palatium aggrediebantur, iuste ac rationabiliter determinaret seu perverse iudicata ad aequitatis tramitem reduceret⁸⁷, ut et coram Deo propter iustitiam et coram hominibus propter legum observationem cunctis placeret. Si quid vero tale esset, quod leges mundanae hoc in suis diffinitionibus statutum non haberent aut secundum gentilium consuetudinem crudelius sancitum esset, quam christianitatis *rectitudo vel sancta auctoritas merito non consentiret, * p. 525. hoc ad regis moderationem perduceretur, ut ipse cum his, qui utramque legem nossent et Dei magis, quam humanarum legum statuta metuerent, ita decerneret, ita statueret, ut, ubi utrumque servari posset, utrumque servaretur, sin autem, lex saeculi merito comprimeretur, iustitia Dei conservaretur.

Cap. 22. De honestate vero palatii seu specialiter ornamento regali necnon et de donis annuis militum⁸⁸, absque cibo et potu vel equis, ad reginam praecipue et sub ipsa ad camerarium⁸⁹ pertinebat; et secundum cuiusque rei qualitatem ipsorum sollicitudo erat, ut tempore congruo semper futura prospicerent, ne quid, dum opus esset, ullatenus opportuno tempore defuisset. De donis vero diversarum legationum ad camerarium aspiciebat, nisi forte iubente rege tale aliquid esset, quod reginae ad tractandum cum ipso congrueret. Haec autem omnia et his similia eo intendebant, ut ab omni sollicitudine domestica vel palatina, in quantum rationabiliter

86) Cfr. 16. 19; Waitz l. c. IV², p. 485 sqq.; Brunner l. c. II, p. 108 sqq.; id., *Forschungen* p. 141 sq. 282, not. 87) Cfr. Gengler l. c. p. 699, not. 54. 88) Cfr. c. 27. 89) Cfr. c. 16. 32; Waitz l. c.

45 III², p. 502 sqq.

et honeste esse poterat, dominus rex omnipotenti Deo spem suam indesinenter committens ad totius regni statum ordinandum vel conservandum animum semper suum promptum haberet.

Cap. 23. Ad tres autem ministeriales: senescalcum⁹⁰, buticularium et comitem stabuli, secundum uniuscuiusque ministerii qualitatem vel quantitatem pertinebat, ut cum communi consensu de suo quisque ministerio admonendi non essent segnes, ut, quantocius^k esse potuisset, omnes actores regis praescirent⁹¹, ubi vel ubi rex illo vel illo tempore tanto vel tanto spacio manere debuisset, propter adductionem vel praeparationem; ne forte tarde scientes, dum inopportuno tempore vel cum nimia festinatione exigeretur, familia regalis per neglegentiam sine necessitate opprimeretur. Quae videlicet cura quanquam ad buticularium vel ad comitem stabuli pertineret, maxima tamen cura ad senescalcum respiciebat, eo quod omnia caetera praeter potus vel victus caballorum ad eundem senescalcum respiceret. Inter quos etiam et mansionarius⁹² intererat, super cuius ministerium incumberebat, sicut et nomen eius indicat, ut in hoc maxime sollicitudo eius intenta esset, ut tam supradicti actores, quamque et susceptores⁹³, quo tempore ad eos illo vel illo in loco rex venturus esset, propter mansionum praeparationem, ut oportuno tempore praescire potuissent; ne aut inde tarde scientes propter afflictionem familiae importuno tempore peccatum aut hi propter non condignam suspensionem, ac si bene noluissent, cum certe non volendo, sed non valendo, offensionem incurrerent.

Cap. 24. Similiter quoque quatuor venatores⁹⁴ et quintus falconarius cum eadem unanimitate secundum temporis qualitatem admonere studebant, qualiter ea, quae ad singulorum ministeriorum curam pertinebant, ut opportuno tempore et non tarde considerarentur, quando tanti^l vel quando tanti, quando toti et quando nulli aut in palatio retinerentur aut more solito foris nutriendi usque ad tempus mitterentur aut tempore congruo per denominata loca venandi causa pariter et nutriendi disponerentur. Sed et hoc et illud, id est et intra et extra palatium, ita semper cum mensura et ratione ordinaretur, ut, quantum prodesset, esset, et quantum non prodesset, non esset, quia in ipsis ministeriis non sic facile

k) ita corr. *Sirm.*; quando eius *Bus.* l) sc.: homines, canes, aves; cfr. p. 19, lin. 1.

90) Cfr. c. 16; Waitz l. c. III², p. 499 sqq. 91) Cfr. Brunner l. c. II, p. 123. 92) Cfr. c. 16; Waitz l. c. III², p. 507. 93) Cfr. Waitz l. c. IV², p. 13, not. 94) Cfr. c. 16. 17; Waitz l. c. III², p. 508.

certus numerus aut hominum aut canum aut avium diffiniri potest: ideo in ipsorum arbitrio manebat, quanti et quales essent.

Cap. 25. Sensus^m autem in his omnibus talis erat, ut ^{p. 526.}
 5 nunquam palatio tales vel tanti deessent ministri propter has
 praecipue inter caeteras necessitates vel honestates^m. Primo,
 ut sive generaliter maioribus, sive specialiter vel singulariter
 quibusque minoribus recedentibus omni tempore et multitu-
 dine congrua, sine qua rationabiliter et honeste esse non
 10 posset, semper esset ornatum palatium et consiliariis con-
 dignis nunquam destitutum fuisset; et ut qualiscunque legatio
 sive speculandi, sive etiam subdendi gratia veniret, qualiter
 omnes quidem honeste suscipi potuissent. Deinde primus
 consilii rectitudinem, secundus misericordiae et benignitatis
 15 consolationem, tertius vero versutiae seu temeritatis sermo
 referret medicinam; et ut ex quacumque parte totius regni
 quicumque desolatus, orbatus, alieno aere oppressus, iniuste
 calumnia cuiusque suffocatus seu caetera his similia, quae
 nunc enumerare perlongum est, maxime tamen de viduis et
 20 orphanis tam seniorum quamque et mediocrium uniuscuiusque
 secundum suam indigentiam vel qualitatem, dominorum vero
 misericordiam et pietatem semper ad manum haberet, per
 quem singuli ad pias aures principis perferre potuissent.

Cap. 26. Similiter, qui propter diutinum servitium digni
 25 erant, ut remunerari debuissent, et locus talis occurrebat,
 ubi ex praedictis indigentibus nemo sine mensura desti-
 tueretur; similiter secundum eorum qualitatem ad memoriam
 principum revocarentur non tam ipsis urgentibus, quam
 eorum, de quibus supra dictum est, fidem et debitum exi-
 30 gentibus; ut in eis id fieret primo, propter quod cum
 iustitia et misericordia Deo placerentⁿ, deinde in militia
 remanentibus certissimam fideliter servandi^o fidem et con-
 stantiam ministrarent, deinde ut etiam longe positis per
 totius regni ambitum laetitiam et gaudium demonstrarent.
 35 Et si aliquis ex ministerialibus vel consiliariis decedebat,
 loco eius congruus et utilis restituebatur⁹⁵.

Cap. 27. Et ut illa multitudo, quae in palatio semper
 esse debet, indeficienter persistere posset, his tribus ordinibus
 fovebatur⁹⁶. Uno videlicet, ut absque ministeriis expediti
 40 milites⁹⁷, anteposita dominorum benignitate et sollicitudine,

m) sic divisit capitula Prou; in omnibus anterioribus edd. verba: sensus . . . honestates cum c. 24. coniuncta sunt. n) sic corr. Prou; placeret Bus. o) serviendi coniecit Bus., corr. Sirm., Prou.

95) Cfr. Waitz l. c. III², p. 545. 96) Cfr. c. 33; Waitz l. c. III²,
 45 p. 542 sq. 97) C. 22; Waitz l. c. III², p. 547; Brunner l. c. II, p. 101.

qua nunc victu, nunc vestitu, nunc auro, nunc argento, modo equis vel caeteris ornamentis interdum specialiter, aliquando prout tempus, ratio et ordo condignam potestatem administrabat, saepius porrectis, in eo tamen indeficientem consolationem necnon ad regale obsequium inflammatum animum ardentius semper habebant: quod illos praefati capitanei ministeriales⁹⁸ certatim de die in diem, nunc istos, nunc illos ad mansiones suas vocabant et non tam gulae voracitate, quam verae familiaritatis seu dilectionis amore, prout cuique possibile erat, impendere studebant; sicque fiebat, ut rarus quisque infra hebdomadam remaneret, qui non ab aliquo pro huiusmodi studio convocaretur.

Cap. 28. Alter⁹⁶ ordo per singula ministeria discipulis congruebat, qui magistro suo singuli adhaerentes et honorificabant et honorificabantur locisque singuli suis, prout opportunitas occurrebat, ut a domino videndo vel alloquendo consolarentur. Tertius ordo item erat tam maiorum quam minorum in pueris vel vasallis, quos unusquisque, prout gubernare et sustentare absque peccato, rapina videlicet vel furto, poterat, studiose habere procurabant^p. In quibus, scilicet denominatis ordinibus, absque his, qui semper eundo et redeundo palatium frequentabant, erat delectabile, quod interdum et necessitati, si repente ingrueret, semper sufficerent; et tamen semper, ut dictum est, maior pars illius^q propter superius commemoratas benignitates cum iucunditate et hilaritate prompta et alacri mente persisterent.

p. 527. Cap. 29. Secunda divisio est, qua totius regni status, anteposito, sicuti semper et ubicumque, omnipotentis Dei iudicio, quantum ad humanam rationem pertinebat, conservari videbatur, haec est. Consuetudo⁹⁹ autem tunc temporis talis erat, ut non saepius, sed bis in anno placita duo tenerentur: unum, quando ordinabatur status totius regni ad anni vertentis spacium¹⁰⁰; quod ordinatum nullus eventus rerum, nisi summa necessitas, quae similiter toto regno incumbebat, mutabatur. In quo placito generalitas universorum maiorum, tam clericorum quam laicorum, conveniebat: seniores propter consilium ordinandum, minores¹ propter idem consilium suscipiendum et interdum pariter tractandum et non ex potestate, sed ex proprio mentis intellectu

p) ita Bus.; procurabat corr. Prou.
emendae. Prou.

q) sc.: multitudinis vel ordinis; illorum

98) Cfr. Waitz l. c. III², p. 529 sq. 99) Cfr. Waitz l. c. III², p. 555 sqq.; Brunner l. c. II, p. 130 sqq. 100) I. e.: per annum currentem; cfr. Waitz l. c. III², p. 556. 557, not. 1; Prou l. c. p. 73, not. 2. 1) Cfr. Waitz l. c. III², p. 582, not. 2; p. 586, not. 4.

vel sententia confirmandum; caeterum^r autem propter dona generaliter danda.

Cap. 30. Aliud placitum cum senioribus tantum et praecipuis consiliariis habebatur, in quo iam futuri anni
 5 status tractari incipiebatur, si forte talia aliqua se prae-
 monstrabant, pro quibus necesse erat praemeditando ordi-
 nare, si quid mox transacto anno priore incumberet, pro
 quo anticipando aliquid statuere aut providere necessitas
 esset; verbi gratia: si inter marchisos in qualibet regni
 10 parte ad aliud tempus dextrae datae fuissent, quid mox
 post dextras exactas agendum esset, utrum renovandae an
 finiendae essent; iuxta, caeterarum partium imminentibus
 rixa et pace, ut secundum id, quod tunc temporis ratio
 poscebat, si ex una parte hinc aut inde vel facienda vel
 15 toleranda inquietudo necessario incumbibat, ex aliis partibus
 tranquillitas ordinaretur. Et cum ita per eorundem senio-
 rum consilium, quid futuri temporis actio vel ordo agendi
 posceret, a longe considerarent, et cum inventum esset, sub
 silentio² idem inventum consilium ita funditus ab omnibus
 20 alienis incognitum usque ad aliud iterum secundum generale
 placitum, ac si inventum vel a nullo tractatum esset, maneret:
 ut, si forte tale aliquid aut infra aut extra regnum ordi-
 nandum esset, quod praescientia quorundam aut destruere
 aut certe inutile reddere aut per aliquam diversam astutiam
 25 laboriosius faciendum convertere voluisset, hoc nullatenus
 facere potuisset; in ipso autem placito, si quid ita exigeret
 vel propter satisfactionem caeterorum seniorum vel propter
 non solum mitigandum, verum etiam accendendum animum
 populorum, ac si ita prius exinde praecogitatum nihil fuisset,
 30 ita nunc a novo consilio et consensu illorum et inveniretur
 et cum magnatibus^{s3} ordo Domino duce perficeretur; ita⁴
 autem anno priore terminato praefato modo ordinaretur et
 de secundo.

Cap. 31. Consilarii⁵ autem, quantum possibile erat,
 35 tam clerici quam laici tales eligebantur, qui primo secun-
 dum suam quisque qualitatem vel ministerium Deum timerent,
 deinde talem fidem haberent, ut excepta vita aeterna nihil
 regi et regno praeponerent, non amicos, non inimicos, non
 parentes, non munera dantes, non blandientes, non ex-

40 ^r) *Apud Busaeum a verbo caeterum cap. 30. incipit; Waitz vero l. c. III², p. 557, not. 1; p. 591, not. 3 (cfr. etiam Brunner l. c. II, p. 131, not. 32) demonstravit verba caeterum . . . danda cum cap. 29. coniungenda esse.* ^s) ita corr. *Sirm.*; magnanimis *Bus.*

2) *Cfr. c. 31, p. 22, lin. 10—15.*

3) *Cfr. Waitz l. c. IV², p. 328, not.*

45 4) *Cfr. ibid. l. c. III², p. 557, not. 1.*

5) *Cfr. c. 30. 32; Waitz l. c. III², p. 530 sqq.; Brunner l. c. II, p. 102 sq.*

asperantes, non sophisticè vel versute aut secundum sapientiam solummodo huius saeculi, quae inimica est Deo, sapientes, sed illam sapientiam et intelligentiam scientes, qua illos, qui in supradicta humana astutia fiduciam suam habuissent, pleniter per iustam et rectam sapientiam non solum reprimere, sed funditus opprimere potuissent. Electi autem consiliarii una cum rege hoc inter se principaliter constitutum habebant, ut, quicquid inter se familiariter locuti fuissent * tam de statu regni quamque et de speciali cuiuslibet persona, nullus sine consensu ipsorum cuilibet domestico suo vel cuicunque alteri prodere debuisset⁶ secundum hoc, quod res eadem sive die sive duobus sive amplius seu annum vel etiam in perpetuo caelari vel sub silentio manere necesse fuisset; quia saepe in tali tractatu de qualibet persona talis interdum propter communem utilitatem agendam vel cavendam sermo procedit, qui ab eo cognitus aut valde turbat aut, quod magis est, in desperationem trahit vel, quod gravissimum est, in infidelitatem convertit et ab omni profectu, quem fortasse multipliciter exercere potuit, inutilem reddit, cum tamen nihil ei obesset, si eundem sermonem minime sciret. Quale de homine uno, tale de duobus, tale de centum, tale de maiori numero vel etiam de progenie una vel tota qualibet simul provincia, si magna cautela non fuerit, fieri poterit.

Cap. 32. Apocrisiarius⁷ autem, id est capellanus vel palatii custos, et camerarius⁸ semper intererant, et idcirco cum summo studio tales eligebantur aut electi instruebantur, qui merito interesse potuissent. Sed et de caeteris ministerialibus⁹, qui talem se ostendebat, ut ad hoc vel praesens vel futurus nunc discendo, postmodum vero consiliando loco eorundem honorifice substitui potuisset, cum summa intentione mentis intendendo singulis, quae agebantur, interesse iubebatur⁵ salvans credita¹⁰, discens incognita, retinens ordinata et constituta: ut, si forte tale aliquid extra aut infra regnum oriretur aut insperatum^t et ideo non praemeditatum nunciaretur, rarius tamen necesse esset, ut consilium altius tractaretur, et tamen tempus aptum non esset, in quo praefati consiliarii convocarentur, ipsi palatini¹¹ per misericordiam Dei ex eorum assidua familiaritate tam in publicis consiliis quamque ex domestica in hac parte allo-

t) ita emend. Sirm.; inperatum Bus.

6) Cfr. c. 30. 7) Cfr. c. 20. 8) Cfr. c. 22. 9) Cfr. c. 23. 27.
10) 'gardant les secrets' Prou l. c. p. 83. 11) Cfr. Brunner l. c. II, p. 96 sq.

cutione, responsione et consultatione studium haberent, prout tunc rei vel temporis qualitas exigebat, aut consilium pleniter dare, quid fieret, aut certe, quomodo ad praefinita tempora cum consilio et absque ullo detrimento res eadem expectari
5 vel sustentari potuisset. Haec de maioribus.

Cap. 33. De minoribus vero vel proprie palatinis, ita ut diximus, non generaliter ad regnum pertinentibus, sed specialiter ad personas quasque respicientibus, quae specialiter palatio imminebant, cum eis¹² dominus rerum ita in-
10 confuse ordinare potuisset, ut exinde non solum detrimentum ullum oriretur, verum etiam ortum aut imminens utiliter aut mitigari aut funditus extinguere aut etiam evelli potuisset. Si vero talis esset causa, ut velocitati immineret et tamen aliquatenus usque ad generale placitum quoquo pacto susten-
15 tari vel sine peccato aut sine contumelia potuisset, ipsi modum eiusdem sustentationis ex praedicto maiori usu consilium dandi scirent et sapientiam priorum imitati^u placite Deo et utiliter regno interim dare^v potuissent. Praefatorum autem consiliarium intentio, quando ad palatium con-
20 vocabantur, in hoc praecipue vigeat, ut non speciales vel singulares quascunque vel quorumcumque causas, sed nec etiam illorum, qui pro contentionibus rerum aut legum veniebant, ordinarent, quousque illa, quae generaliter ad salutem vel statum regis et regni pertinebant, Domino miserante
25 ordinata habuissent; et tunc demum, si forte tale aliquid domno rege praecipiente reservandum erat, quod sine eorum certa consideratione determinari a comite palatii vel a caeteris, quibus congruebant, non potuisset.

Cap. 34. Proceres¹³ vero praedicti sive in hoc, sive
30 in illo praefato placito, quin et primi senatores¹⁴ regni, ne¹⁵ quasi sine causa convocari viderentur, mox * auctoritate regia * p. 529. per denominata et ordinata capitula, quae vel ab ipso per inspirationem Dei inventa vel undique sibi nuntiata post eorum abscessum precipue fuerant, eis ad conferendum vel
35 ad considerandum patefacta sunt¹⁶. Quibus susceptis interdum die uno, interdum biduo, interdum etiam triduo vel amplius, prout rerum pondus expetebat, accepto ex praedictis domesticis palatii missis intercurrentibus quaeque sibi videbantur interrogantes responsumque recipientes, tam diu
40 ita nullo extraneo appropinquante, donec res singulae ad

u) ita corr. Prou; imitari Bus.

v) consilium suppl. Prou.

12) Sc.: cum consiliariis. 13) Cfr. c. 35; Waitz l. c. III², p. 584sq.
14) Ibid. p. 531. 15) Ibid. p. 579, not. 1. 16) Cfr. Prou l. c. p. 86, not. 1.

effectum perductae gloriosi principis auditui in sacris eius obtutibus exponerentur et quicquid data a Deo sapientia eius eligeret omnes sequerentur. Ecce sicut de uno, ita de duobus, vel quotquot essent, capitulis agebatur, quousque omnia Deo miserante illius temporis necessaria expolirentur. 5

Cap. 35. Interim¹⁷ vero, quo haec in regis absentia agebantur, ipse princeps reliquae multitudini in suscipiendis muneribus, salutandis proceribus, confabulando rarius visis, compatiendo senioribus, congaudendo iunioribus et caetera his similia tam in spiritalibus quamque et in secularibus 10 occupatus erat; ita tamen, ut, quotienscunque segregatorum voluntas esset, ad eos veniret¹⁸, similiter quoque, quanto spatio voluissent, cum eis consisteret; et cum omni familiaritate, qualiter singula reperta habuissent, referebant, quantaque mutua hinc et inde altercatione vel disputatione seu 15 amica contentione decertassent, apertius recitabant. Sed¹⁹ nec illud praetermittendum, quomodo, si tempus serenum erat, extra, sin autem, intra diversa loca distincta erant, ubi et hi abundanter segregati semotim et caetera multitudo²⁰ separatim residere potuissent, prius tamen ceterae 20 inferiores personae interesse minime potuissent. Quae utraque tamen seniorum susceptacula sic in duobus divisa erant, ut primo omnes episcopi, abbates vel huiusmodi honorificentiores clerici absque ulla laicorum commixtione congregarentur; similiter comites vel huiusmodi principes sibimet honorificabiliter a caetera multitudine primo mane segregarentur, 25 quousque tempus, sive praesente sive absente rege, occurreret^w; et tunc praedicti seniores more solito clerici ad suam, laici vero ad suam constitutam curiam subselliis similiter honorificabiliter praeparatis convocarentur. Qui cum separati 30 a caeteris essent, in eorum manebat potestate, quando simul vel quando separati residerent, prout eos tractandae causae qualitas docebat, sive de spiritalibus, sive de saecularibus seu etiam commixtis. Similiter²¹, si propter quamlibet noscendi^x vel investigandi causam quemcunque convocare voluissent, et 35 re comperta discederet, in eorum voluntate manebat. Haec interim de his, quae eis a rege ad tractandum proponebantur.

Cap. 36. Secunda¹⁷ autem ratio regis erat interrogatio, quid unusquisque ex illa parte regni, qua veniebat, dignum^y relatu vel retractatu secum afferret, quia et hoc eis non 40

w) ita corr. Prou; occurrerent Bus.
Gengler l. c. p. 704, not. 85; vescendi Bus., Prou.

x) sic coniecit Waitz l. c.; discendi
y) ita corr. Sirm.; digna Bus.

17) Cfr. Waitz l. c. III², p. 589 sq. 18) Ibid. p. 585 sq. 19) Ibid. p. 583 sq.; Brunner l. c. II, p. 132. 20) Cfr. c. 29. 21) Waitz l. c. III², p. 585, not. 2.

solum permissum, verum etiam arctius commissum erat, ut hoc unusquisque studiosissime, usque dum reverteretur, tam infra, quam extra regnum perquireret, si quid tale non solum a propriis vel extraneis, verum etiam, sicut ab amicis,
 5 ita et ab inimicis investigaret, intermissa interim nec magnopere, unde sciret, investigata persona: si populus in qualibet regni parte, regione seu angula turbatus, quae causaurbationis esset, si murmur populi obstreperet vel tale aliquid inaequale resonaret, unde generale consilium tractare aliquid
 10 necessarium esset, et caetera his similia; extra vero, si aliqua gens subdita rebellare vel rebellata subdere, si necdum tacta insidias regni moliri vel tale aliquid oriri voluisset. In his vero omnibus quaecumque cuilibet periculo imminerent, illud praecipue quaerebatur, cuius rei occasione talia vel talia
 15 orirentur.

Cap. 37. Post illa, quae in synodo apud martyrium *p. 530.* Sanctae Macrae de maiorum constitutionibus collecta et regi Hludowico nuper defuncto²² fuere directa²³, haec de ordine palatii et dispositione regni vobis ad institutionem istius
 20 regis nostri ac ministrorum eius regnique provisorum, sicut scriptis et verbis seniorum didici et ipse adhuc in adolescentia mea vidi, devote iussioni vestrae obediens obtuli. Personas autem hominum et mores ac qualitates illorum, per quos, si aliqua sunt collapsa, restituantur, vestra sollertia
 25 providebit; quoniam de his, quos tempore domni Hludowici imperatoris vidi palatii procuratores et regni praefectos, neminem scio esse superstitem; scio tamen de illorum nobilitate natos²⁴ pro patribus filios, licet illorum mores ac qualitates ignorem. Ipsi vero procurent, ut non sint moribus
 30 ac virtute atque pro aetatis quantitate vel temporis qualitate sapientia et studiis bonis degeneres; quatenus merito patrum loca et officia suppleant et se in ipsa suppletionem caute custodiant, 'ne', ut sanctus Gregorius dicit²⁵, 'in culmine honoris positi usu gloriae permutentur', sicut Saul, qui prius
 35 in electione honoris extitit humilis, postea reprobari meruit propter elationem tumoris.

22) A. 882, die 5. m. August. 23) Synod. ap. S. Macram 881, c. 5, Mansi XVII, col. 541 sqq. 24) Cfr. Psalm. 44, 17: Pro patribus tuis nati sunt tibi filii.

25) In Gregorii Commentar. in 1. Reg. c. 15, ut ait Busaeus, haec verba ita non leguntur; cfr. vero lib. VI, c. 29, Opera IV, col. 365.

INDEX.

Maior numerus paginam, minor quinas indicat.

- abbas** 13, 10. 14, 30. 24, 20.
actor regis 18, 5. 20.
Adalhardus abb. Corbeiensis 13, 10.
adductio 18, 10.
administratio 12, 5. 14, 15.
adulatio 11, 30.
aequitas 17, 15.
aere alieno oppressus 19, 15.
affectus carnalis 11, 35.
afflictio 18, 25.
Alexander Magnus 7, 25.
allocutio domestica 22, 40.
altercatio 16, 30. 24, 15.
amicitia 11, 30.
Anastasius imp. 9, 20.
annua dona 17, 30.
apocrisiarius 13, 25—15, 5. 16, 15.
 30—17, 10. 22, 25.
apostolicus, a, um 14, 5.
approbatio episcoporum 11, 20.
argentum 20, 1.
auctoritas divina 11, 30; **a. regia**
 23, 20; **a. pontificum** 9, 25; **a. sacra**
 10, 30; **a. sancta** 17, 20.
auditus principis 24, 1.
Augustinus 11, 10. 30.
aurum 20, 1.
avaritia 12, 5.
avis 19, 1.

baiulus 7, 25.
benignitas 19, 40. 20, 25.
bersarius 15, 15.
beverarius 15, 15.
blanditiae 11, 30.
buticularius 15, 10. 18, 5—15.
Byzantium civ. 14, 1.

caballus 18, 15; *cfr.* equus.
calumnia 19, 15.
camerarius 15, 10. 17, 30. 35. 22, 25.
canis 19, 1.

cancellarius 15, 5.
canones 9, 5. 10, 25. 35. 14, 10. 20, 25.
 cfr. lex.
canonicus, a, um 16, 30.
capellanus 15, 1. 5. 16, 15. 22, 25.
capitaneus ministerialis 20, 5.
capitula 7, 1. 11, 5. 13, 1. 23, 30—24, 1.
caput ponere 16, 10.
carnalis affectus 11, 35.
Carolus Magnus imp. 13, 10. 14, 15.
 25. 30.
catholicus, a, um 9, 1. 13, 1.
causa ante regem veniens 16, 20.
 25; **causam regi dicere** 16, 25;
 causa saecularis 16, 20; **c. secreta**
 16, 25; **c. singularis vel specialis**
 23, 20; *cfr.* negotium.
celo, caelo 22, 10.
christianitas 17, 20.
cibus 17, 30.
clericus 20, 35; **c. consiliarius, senior**
 21, 35. 24, 20. 25.
clerus 11, 20; **c. palatii** 15, 1.
Colonia civ., Cöln; archiep.: Hil-
 diboldus.
comes 12, 5. 24, 25; **c. palatii** 15, 10.
 16, 20. 17, 15—30. 23, 25; **c. stabuli**
 15, 10. 18, 5—15.
communis consensus 18, 5; **c. uti-**
 litas 22, 15.
concordia 7, 15.
confaederatio 15, 20.
conferre capitula 23, 30.
consanguinitas 11, 30.
consensus communis 18, 5; **c. con-**
 siliariorum vel seniorum 21, 30.
 22, 10; **c. episcopalis** 14, 15; **c.**
 episcoporum 14, 30; **c. generalis**
 fidelium 11, 5; **c. regis** 11, 20.
consentire 17, 20.
consideratio 23, 25.
considerare 21, 15. 23, 35.

- consiliari 22, 30.
 consiliarius 13, 15. 19, 10. 35. 21, 1.
 30 — 22, 5. 35. 23, 5 — 24, 35; *cfr.*
 proceres, senior.
 consilium 19, 10; c. apocrisiarii 17,
 10; c. palatii 16, 35; c. seniorum
 21, 15. 30. — consilium dare 23, 1. 15;
 c. ordinare 20, 35; c. quaerere 16,
 35; c. suscipere 20, 35; c. tractare
 20, 35. 22, 35. = *placitum* 22, 40. 25, 5.
 consolatio 16, 35. 20, 1.
 consors 16, 5.
 constantia 19, 30.
 Constantinus imp. 13, 30.
 constituere iudices *etc.* 12, 5. 16, 5;
 c. *aliquid* 22, 5. 30.
 constitutio maiorum 25, 15; c. regum
 13, 1.
 consuetudo 17, 10. 20, 30; c. gen-
 tilium 17, 20.
 consultus 16, 20.
 consultatio 23, 1.
 contemnere statuta 11, 1.
 contemptus 10, 30. 11, 15.
 contentio legalis 17, 15; c. legum
 aut rerum 23, 20.
 convenire 20, 35.
 conversari in palatio 17, 1.
 convocare 20, 10. 22, 35. 23, 15. 30.
 24, 30. 35.
 Corbeia monast., *Corbie*, 13, 10;
 abb.: Adalhardus.
 corona 9, 15.
 corporales res 13, 25.
 cura regis et regni 13, 1.
 curia 24, 25.
 custos palatii 15, 1. 16, 15. 22, 25.
 Cyprianus 9, 30. 10, 15. 12, 10.

 datio 11, 25.
 David 8, 30. 11, 35.
 decanus 15, 15.
 debitum 19, 25.
 decessor episcopus 9, 5.
 decretum Gregorii 14, 20.
 definire 16, 35.
 definitio, diffinitio 17, 20.
 degener 25, 30.
 desolare 19, 15.
 determinare 17, 15. 23, 25.
 dextrae 21, 10.
 diaconus 14, 5. 15.
 dilectio 20, 5.
 S. Dionysii monast., *St. Denis*, abb.:
 Fulradus, Hilduinus.
 discretio 10, 25.

 dispensator 15, 15.
 disponere palatium 15, 10; d. reg-
 num 7, 10.
 dispositio 13, 20. 15, 5; d. domus
 regiae 13, 1; d. regni 25, 15; *cfr.*
 divisio.
 disputatio 24, 15.
 divisio 13, 15. 20. 20, 25; *cfr.* dis-
 positio.
 doctor catholicus 9, 1.
 domesticus 22, 10; d. palatii 23, 35.
 — domestica allocutio 22, 40;
 d. sollicitudo 17, 40.
 dominus 19, 20. 40; d. rerum 23, 5;
cfr. rex.
 dominatio 12, 5. 10.
 domus regia 7, 15. 13, 1.
 dona annua 17, 30. 21, 1; d. legatio-
 num 17, 35; *cfr.* munus.
 Drogo episc. Mettensis 15, 1.

 ecclesia 7, 5. 10, 35; ecclesiae honor
 7, 15. 12, 35; e. ministri 16, 20;
 e. pax 7, 15; e. rector 12, 35; e. vi-
 gor 12, 35.
 ecclesiasticus 16, 20; e. honor 14, 25;
 e. lex 10, 35; e. necessitas 16, 30;
 e. negotium 7, 5. 13, 25. 14, 1. 5.
 16, 15; e. officium 16, 35; e. ordo
 7, 15. 10, 25. 16, 30; e. ornamentum
 16, 35; e. regimen 11, 20; e. regula
 11, 25; e. religio 16, 30; e. res 11, 15.
 electio cleri ac plebis 11, 20.
 Engelramnus episc. Mettensis 14, 30.
 episcopal consensus 14, 15.
 episcopatus 10, 20.
 episcopus 8, 40 — 9, 5. 30 — 10, 10.
 14, 5 — 15. 30. 15, 1. 24, 20. — epi-
 scopi consensus 14, 30; e. honor
 14, 25; e. ordinatio 14, 25; e. par-
 rochia 14, 20; e. provincia 11, 20;
 e. sedes 14, 1 — 10. — episcopus con-
 sensu regis, electione cleri ac
 plebis ad regimen provehi debet
 11, 15. 20; episcopum eligere 11, 25;
 episcopus non diutius a sua par-
 rochia abesse debet 14, 20; e. pa-
 latia inutiliter non debet obser-
 vare 14, 20. 25; e. regulis ecclesia-
 sticis debet favere 11, 25; e. pro-
 videre debet *de electione episcopi*
 11, 25. 30.
 equus 17, 30. 20, 1; *cfr.* caballus.
 exigere 18, 10.
 externus 16, 30. 17, 5.
 extraneus 25, 1.

- falconarius 15, 10. 18, 30—19, 1.
 familia regalis 18, 10. 25.
 familiaris 16, 1.
 familiaritas 20, 5. 22, 35. 23, 10.
 familiariter loqui 22, 5.
 fideles 11, 5.
 fides 15, 25. 19, 25. 30.
 Franci 14, 10.
 frequentare palatium 20, 20.
 Fulco presbyter 14, 30.
 Fulradus abb. monasterii S. Dionysii 14, 30.
 furtum 20, 20.

 Gelasius papa 9, 20.
 genealogia 16, 5.
 generalis consensus 11, 5; g. consilium 25, 5; g. placitum 20, 35. 21, 20. 23, 10. — generaliter 19, 5. 21, 1. 23, 5. 20.
 generalitas 20, 35.
 gentiles 17, 20.
 Gregorius papa 14, 5. 20. 25, 30.
 gubernare *aliquem* 20, 15; g. palatium 13, 25.

 haeresis 10, 30.
 haereticus 10, 35.
 Hildiboldus archiepisc. Coloniensis 14, 30.
 Hilduinus abb. monasterii S. Dionysii 14, 30.
 Hincmarus Remorum archiep. 7, 1—15. 8, 10. 13, 15. 25, 20. 25.
 Hludowicus *vel* Chlodoveus rex Francorum 14, 10.
 Hludowicus Pius imp. 7, 10. 14, 30. 25, 25.
 Hludowicus III. (Balbus) 25, 15.
 homo 19, 1.
 honestas palatii 17, 30. 19, 5.
 honestus, a, um 18, 1. 19, 5. 10.
 honor ecclesiae 7, 15. 12, 35; h. ecclesiasticus 14, 25; h. episcopi 14, 25; h. rectoris ecclesiae 12, 35; h. regni 7, 15.
 honorabiliter suscipere 16, 25.

 Iesus Christus 8, 30. 35; 10, 1. 35.
 imperator 7, 10. 9, 20. 13, 10. 30. 14, 15. 25. 30. 25, 25.
 indigens 19, 25.
 inferiores personae 24, 20.
 infidelitas 22, 15.
 iniustus 19, 15.
 inquietudo 21, 15.

 insidiae 25, 10.
 institutio regis 25, 15.
 interrogare 23, 35.
 interrogatio 24, 35.
 investigare 24, 35. 25, 5.
 ire ad palatium 20, 20.
 Iudas apost. 9, 5.
 iudex 12, 5.
 iudicare 17, 15.
 iudicium 14, 25; i. aequitatis 17, 15; i. saeculare 16, 20.
 iuniores 15, 15.
 iustus, a, um 17, 15.
 iustitia 7, 10. 12, 5. 17, 15. 19, 30; i. regis 10, 15.

 Karolomannus rex 7, 1. 15. 30. 25, 20.
 Karolus *cfr.* Carolus.

 laicus 20, 35; l. consiliarius *vel* senior 21, 35. 24, 20. 25.
 latus, ex latere 15, 10. 15.
 legalis, e 11, 10. 17, 15.
 legatio 17, 35. 19, 10.
 Leonis 7, 25.
 lex Dei 17, 25; l. humana, saeculi 17, 25. — leges divinae *etc.* = canones 10, 15—25. 35. 11, 1. 15. — leges mundanae 17, 20. 23, 20; l. quibus reges regere debent 11, 5; l. nescire non licet 11, 1.
 loqui familiariter 22, 5.

 S. Macrae martyrium, *St. Macre, Fimes* 9, 25. 12, 35. 25, 15.
 magisterium 7, 10.
 magnates 21, 30.
 maiores 19, 5. 20, 15. 35; maiorum constitutiones 25, 15; m. traditio 7, 10. 8, 15; maiora 23, 5.
 mansio 18, 20. 20, 5.
 mansionarius 15, 10. 18, 15—25.
 marchisus 21, 5.
 Mathias apostolus 9, 15.
 mediocris 19, 20.
 Mettis civ., *Metz*, episc.: Engelramnus, Drogo.
 miles 17, 30. 19, 40.
 militia 19, 30.
 minister 13, 25. 15, 10. 30—16, 15. 19, 5. 25, 20; m. ecclesiae 10, 20. 16, 20; m. rei publicae 11, 5.
 ministerialis 12, 5. 15, 15. 18, 5. 19, 35. 22, 25; m. capitaneus 20, 5.
 ministerium = '*Amt*' 8, 10. 13, 30. 14, 30. 15, 1. 25. 30. 16, 10. 18, 5. 15.

30. 40. 19, 35. 20, 10. 21, 35; *cfr.* officium.
- ministratio 16, 10.
- minores 19, 5. 20, 15. 35; minora 23, 5.
- misericordia 19, 10. 20. 30.
- misericorditer suscipere 16, 25.
- missi intercurrentes 23, 35.
- moderatio regis 17, 25.
- monasterium 13, 10.
- monasticus, a, um 16, 30.
- mores 25, 25.
- multitudo 24, 5. 15. 25.
- mundanus ordo 11, 5; mundanae leges 17, 20.
- munus 11, 25. 30; munera suscipere 24, 5; *cfr.* dona.
- murmur populi 25, 5.
- necessitas 18, 10. 20, 20. 30; necessitates 15, 20. 16, 15. 30. 19, 5.
- necessitudo propinquitatis 11, 35.
- neglegentia 18, 10.
- negotium ecclesiasticum 7, 5. 13, 25. 14, 5. 16, 15; n. palatinum 7, 5; *cfr.* causa.
- nobilitas 25, 25.
- noscere 24, 30.
- nostrates 15, 1.
- obsequium humanum 11, 25; o. regale 20, 5.
- observatio legum 17, 20.
- odio perfecto odi 12, 1.
- officium ordinationis 9, 30. = 'Amt' 7, 30. 14, 5. 15. 25, 30; *cfr.* ministerium.
- opprimere 18, 10. 19, 15.
- orbatus 19, 15.
- ordinatio 9, 30; o. episcopi 14, 25.
- ordinare 13, 20. 25. 18, 1. 35. 20, 30. 35. 21, 5. 15. 20. 30. 22, 30. 23, 10. 20—30.
- ordo 21, 30; o. palatii 7, 35. 13, 15. 19, 35. 20, 10—20. 25, 15. — ordo et professio 8, 15. 9, 25. 30. 11, 15. 12, 5; o. ecclesiasticus 7, 15. 10, 25. 16, 30; o. mundanus 11, 5; ordines sacerdotum 8, 30. 9, 1. 5; ordo sacerdotalis 10, 15—25.
- ornamentum 20, 1; o. ecclesiasticum 16, 35; o. regale 17, 30.
- orphanus 19, 20.
- ostiarius 15, 15.
- palatinus 17, 5. 22, 35. — p. negotium 7, 5; palatina vel domestica sollicitudo 17, 40; palatina vel minora 23, 5.
- palatium 7, 15. 14, 1. 25. 15, 20. 16, 5. 35. 17, 1. 30. 35. 19, 5. 10. 35. 23, 5. — palatium disponere 15, 10; p. gubernare 13, 25; p. regere et ordinare 13, 20. 25. — palatium adire 16, 5. 30; p. aggredi 17, 15; p. frequentare 20, 20; ad p. supervenire 17, 15; p. visitare 14, 15; in p. conversari 17, 1; ad p. convocare 23, 15. — *cfr.* clerus, comes, consilium, consolatio, custos, domesticus, honestas, minister, ordo, procurator.
- parrochia episcopi 14, 20.
- pars regni 21, 10. 15. 24, 35. 25, 5; *cfr.* regio.
- patres 10, 25. 11, 1.
- Paulus apost. 13, 30.
- pax 21, 10; p. ecclesiae, regni 7, 15.
- perquirere 25, 1.
- persona specialis 21, 10—20. 23, 5; p. inferior 24, 20.
- perverse iudicare 17, 15.
- Petrus apost. 9, 5. 13, 30.
- pietas domini 19, 20.
- Pippinus rex 14, 15. 25.
- placitum generale 20, 35. 21, 20. 23, 10; placita duo in anno 20, 30. 23, 30; placitum cum senioribus habendum 21, 1—30. — placita canonum 14, 25.
- plebs 11, 20.
- pontifex 8, 30. 9, 25.
- populus 21, 25. 25, 5.
- potestas 20, 35; p. regalis 9, 25.
- potus 17, 30. 18, 15.
- praeceptum regium 15, 5.
- praecogitare 21, 25.
- praefectus regni 25, 25.
- praefigurare 8, 30.
- praemeditari 21, 5. 22, 35.
- praeparatio 18, 10. 20.
- praescientia 21, 20.
- praetorium 14, 20.
- presbyter 9, 1. 14, 15. 30. 15, 1.
- presbyteratus 8, 30.
- princeps 19, 20. 25. 24, 1—10; p. terrae 11, 15. — principes 24, 25.
- principalis venator 15, 10. — principaliter 13, 15. 15, 20. 22, 5.
- procures 23, 25. 24, 5; *cfr.* consiliarius, senior.
- procurator palatii 25, 25.
- professio et ordo 8, 15. 9, 30. 12, 5.

- progenies 22, 20.
 proles regis et reginae 13, 25. 16, 10.
 promulgare legaliter capitula 11, 10.
 propinquitās 11, 25—35.
 proponere 24, 35.
 proprius 25, 1.
 provincia 11, 5. 20. 22, 20.
 provisor regni 25, 20.
 publicum consilium 22, 40.
 puer 20, 15.

 rapina 20, 15.
 ratio humana 20, 25; r. regis 24, 35.
 rationalis, e 8, 10. 17, 40. 19, 5;
 rationabiliter determinare 17, 15.
 rebellare 25, 10.
 recitare 24, 15.
 rectitudo christianitatis 17, 20.
 rector ecclesiae 12, 35.
 redire 20, 20.
 referre 24, 10.
 regalis familia 18, 10. 25; r. obsequi-
 um 20, 5; r. ornamentum 17, 30;
 r. potestas 9, 25.
 regere 7, 10. 11, 5. 13, 20.
 regimen 7, 20; r. ecclesiasticum
 10, 20. 11, 20.
 regius, a, um, r. auctoritas 23, 30;
 r. domus 7, 15. 13, 1; r. praecep-
 tum 15, 5; r. voluntas 14, 15. —
 regium = palatium 14, 20.
 regina 13, 25. 16, 10. 17, 30. 35.
 regio 14, 10. 16, 1. 25, 5; r. vel genea-
 logia 16, 5; *cfr.* pars.
 regnare 7, 20.
 regnum 15, 25. 16, 1. 19, 15. 30. 20, 30.
 21, 20. 35. 22, 35. 23, 5. 15. 25, 1. 10;
 regni angula 25, 5; *cfr.* confae-
 deratio, cura, dispositio, honor,
 pars, pax, praefectus, provisor,
 regimen, regio, salus, soliditas,
 status; r. unitas 7, 5.
 regula ecclesiastica 11, 25; r. patrum
 10, 25. 11, 1; r. sancta 10, 30.
 relatus 24, 40.
 religio ecclesiastica 16, 30.
 Remorum civ., *Reims*, archiep.:
 Hincmarus, Remigius.
 Remigius Remorum archiep. 14, 10.
 remunerari 19, 25.
 res publica 11, 5.
 res ecclesiasticae 11, 15. 20; r. cor-
 porales, spirituales, seculares 13, 25.
 reservare 23, 25.
 residere 24, 20. 30.
 responsalis 13, 25. 14, 1.

 reponsio 23, 1.
 responsum 23, 35.
 restituere *aliquem* 19, 35.
 retractatus 24, 40.
 reverti 25, 1.
 rex 7, 1. 15. 30. 13, 25. 14, 10. 15. 25.
 15, 25. 17, 10. 35. 18, 1. 10. 20. 21, 35.
 22, 5. 23, 25. 24, 25. 35. 25, 15. 20; r.
 absentia 24, 5; r. dignitas 10, 10;
 r. progenitores 11, 5; *cfr.* actor,
 capitula, concordia, consensus,
 constitutio, cura, fideles, in-
 stitutio, iustitia, moderatio, offi-
 cium, palatium, proles, ratio,
 salus, soliditas, successio, suscep-
 tor. — rex se ipsum regere et
 pravos corrigere debeat 9, 20; r.
 custodiat, ne blanditiis pellicia-
 tur et decipiatur *etc.* 11, 30. 35;
 r. contra leges divinas non agat
 11, 10. 15; reges habent leges et
 capitula 11, 5; regem in regnum
 unctione sacrare 9, 15. 20; rex
 providere debeat de electione
 episcopi 11, 25. 30; regem adire
 16, 10. 15. 30; r. inquietare 16, 20;
 ante regem causa veniens 16,
 20. 25. — *cfr.* dominus, princeps.
 rixa 21, 10.
 Romana urbs 13, 35; R. sedes 14, 1.

 saccellarius 15, 15.
 sacerdos 8, 30. 9, 1. 5. 10, 25. 35. 11, 1.
 sacerdotalis ordo 10, 15—25.
 sacerdotium 9, 5.
 saeculares, seculares 16, 20; secu-
 laria 24, 10. 30; s. causae 16, 20;
 s. iudicia 16, 20; s. res 13, 25.
 saeculi lex 17, 25; secundum secu-
 lum 17, 5.
 salus regis et regni 23, 20.
 sanctio traditionis 10, 30.
 sanctitas 7, 10.
 sapientia 25, 30.
 satisfactio 21, 25.
 Saul 25, 30.
 scapoardus 15, 15.
 scelus 10, 5.
 schisma 10, 30.
 schismaticus 10, 30.
 secreta causa 16, 25; secreta custo-
 dire 15, 5; a secretis 15, 5.
 secul. v. saecul.
 sedes apostolica, episcopi, Romana
 14, 1—10.
 segregare 24, 10—25; *cfr.* separare.

- semotim 24, 15; *cfr.* separatim.
 senator 23, 30.
 senescalcus 15, 10. 18, 5—15.
 senior 19, 20. 20, 35. 21, 1. 24, 20—35;
 cfr. consensus, consilium, curia,
 satisfactio, susceptaculum. — *cfr.*
 consiliarius, procures.
 sententiam confirmare 21, 1.
 separatim residere 24, 20; *cfr.* se-
 motim.
 separare 24, 30; *cfr.* segregare.
 sermo 22, 15. 20.
 servire 19, 40.
 servitium diutinum 19, 20; s. tem-
 porale 11, 30.
 silentium 21, 15. 22, 10.
 Silvester papa 13, 35.
 singularis causa 23, 20; singulariter
 19, 5.
 soliditas regis 13, 1; s. regni 7, 10.
 13, 1.
 sollicitudo domini 19, 40; s. dome-
 stica vel palatina 17, 40.
 specialis causa 23, 20; sp. persona
 21, 5. 10; specialiter 16, 35. 17, 5. 30.
 19, 5. 20, 1. 23, 5.
 spiritalis consolatio 16, 35; spiritales
 res 13, 25; spiritalia 24, 10. 30.
 spiritualia 17, 1.
 status regni 13, 15. 20. 18, 1. 20, 25.
 30. 21, 5. 23, 20; st. anni 21, 5.
 studia bona 25, 30.
 subsellium 24, 25.
 substituere *aliquem* 12, 5. 22, 30.
 successio regis 14, 10.
 supervenire ad palatium 17, 1. 5.
 susceptaculum 24, 20.
 susceptio 18, 25.
 susceptor 18, 20.
 suscipere 19, 10.
 sustentare 20, 15.
 synodus 9, 25. 12, 35. 25, 15.
 temporale servitium 11, 30.
 tractatus 22, 10.
 tractare *aliquid* 20, 35. 21, 5. 20.
 22, 35. 24, 30. 35. 25, 5.
 traditio maiorum 7, 10. 8, 15; t. sancta
 10, 30.
 tranquillitas 21, 15.
 turbatio 25, 5.
 unctio regis 9, 15.
 utilitas communis 22, 15.
 vasallus 20, 15.
 veltrarius 15, 15.
 venalitas 11, 20. 15, 5.
 venari 18, 35.
 venator 15, 10. 15. 18, 25—19, 1.
 vestitus 20, 1.
 victus 18, 15. 20, 1.
 vidua 19, 15.
 virtus 25, 30.
 voluntas regia 14, 15.

x 1988

Ex officina aulae Vimariensis typographica.

